

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2024.02.003>

УДК 346+342.7

Володимир УСТИМЕНКО, чл.-кор. НАН України, чл.-кор. НАПрН України,
Заслужений юрист України, д.р юрид. наук, професор, директор
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0002-1094-422X

Руслан ДЖАБРАІЛОВ, д-р юрид. наук, професор, заступник директора з наукової роботи
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України», м. Київ, Україна

 orcid.org/0009-0009-0855-8504

Тетяна ГУДІМА, д-р юрид. наук, старш. дослід., заступник
завідувача відділу проблем модернізації господарського права та законодавства
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ, Україна

 orcid.org/0009-0009-0855-8504

ФОРМУВАННЯ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ В КОНТЕКСТІ ГАРАНТІЙ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ: ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ

Ключові слова: державний соціальний стандарт, прожитковий мінімум, нормативно визначений та фактичний розміри прожиткового мінімуму, соціальні права громадян, право ЄС.

Відзначається, що повнота реалізації соціальних прав і державних соціальних гарантій громадян залежить від економічно обґрунтованого розрахунку розміру прожиткового мінімуму. Спираючись на наявну емпіричну базу, встановлено, що держава не забезпечує належної реалізації функцій прожиткового мінімуму. Зважаючи на активізацію процесів адаптації до права ЄС, зокрема у сфері соціальної політики, обґрунтовано положення про доцільність інтеграції принципу «адекватності підтримки доходів», передбаченого Рекомендаціями № 2023/С 41/01, у національне законодавство. Додатково обґрунтовано пропозиції щодо інших напрямів удосконалення правового забезпечення формування прожиткового мінімуму як державного соціального стандарту.

Вступ. Фундаментальний характер державних соціальних стандартів полягає в тому, що саме з урахуванням та на підставі них держава запроваджує державні соціальні гарантії.

Цитування: Устименко В., Джабраїлов Р., Гудіма Т. Формування прожиткового мінімуму в контексті гарантій соціальних прав: проблеми та рішення. *Економіка та право*. 2024. № 2. С. 3—12. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2024.02.003>

Згідно з Законом України від 05.10.2000 № 2017-III «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», державні соціальні гарантії визначено як установлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму (абз. 3 ст. 1) [1].

Водночас прожитковий мінімум визнається вартісною величиною достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості (ч. 1 ст. 1 Закону України від 15.07.1999 № 966-XIV «Про прожитковий мінімум»).

Прожитковий мінімум застосовується для:

- загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення державних соціальних програм;
- встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат з огляду на вимоги Конституції України та законів України;
- визначення права на призначення соціальної допомоги;
- визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування тощо;
- встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прожитковий мінімум») [2].

Відповідно, повнота реалізації соціальних прав і державних соціальних гарантій громадян залежить від економічно обґрунтованого розрахунку розміру прожиткового мінімуму, що як свідчить багаторічний досвід застосування цього соціального стандарту, держава не лише не забезпечує уповні, але й вживає всі можливі квазіправові заходи, спрямовані на

нівелювання функцій прожиткового мінімуму. Зазначене не узгоджується з ініціативами Міністерства соціальної політики України, що представлено у Третій швидкій оцінці завданої шкоди та потреб на відновлення, підготовленій Світовим Банком у співпраці з органами влади України, Європейською Комісією, ООН та іншими партнерами. Зокрема, наводиться запропонована Міністерством соціальної політики України у концептуальній записці ініціатива щодо перетворення прожиткового мінімуму на інструмент боротьби з бідністю [3, с. 101].

Деякою мірою індикатором стану успішності реформ у сфері правового забезпечення соціальної політики може бути висновок, наведений у Звіті Європейської Комісії «Україна 2023» від 08.11.2023, згідно з яким Україна перебуває на ранній стадії підготовки у сфері соціальної політики та зайнятості з акцентом на те, що за звітний період Україна досягла обмеженого прогресу [4, с. 109].

Отже, нагальною є потреба у активізації процесу імплементації правових актів ЄС, насамперед тих, які визначають мінімальні соціальні стандарти, що докладніше розглянуто далі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передовсім слід зазначити, що проблематика підвищення рівня державних соціальних стандартів, зокрема прожиткового мінімуму, представлена у наукових працях учених — представників різних галузей науки, переважно соціогуманітарного профілю, а саме Е.М. Лібанової [5], О.В. Москаленко [6], Т.В. Новосільської [7], О.М. Пищуліної [8], М.В. Сокол [9] та ін.

На особливу увагу заслуговують комплексні монографічні дослідження, підготовлені вченими наукових установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, серед яких можна виділити колективну монографію «Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи». Зокрема, колектив авторів акцентує на тому, що «...програми соціальної допомоги і низький соціальний стандарт прожиткового мінімуму не виконують функцію соціального захисту і відтворюють "нерівність бідності"» [10, с. 39]. Зазначене додатково засвідчує глибину та масштаб недоліків державної соціальної політики, пошуку шляхів усунення яких приділяють увагу у наукових колах.

Водночас наявні наукові розробки переконують у доцільності поглибленого дослідження особливостей реалізації законодавства України, що визначає засади встановлення та перегляду прожиткового мінімуму як державного стандарту забезпечення соціальних прав громадян.

Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення законодавства України, що визначає засади формування прожиткового мінімуму як державного стандарту забезпечення соціальних прав громадян.

Результати дослідження. Як зазначено у Стратегії людського розвитку, затвердженій Указом Президента України від 02.06.2021 № 225/2021, прожитковий мінімум в Україні став низьким стандартом якості життя, оскільки внаслідок зниження його розмірів були встановлені низькі розміри мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії за віком, допомоги малозабезпеченим сім'ям та інших соціальних виплат [11].

Цей висновок корелює з Рекомендаціями парламентських слухань на тему «Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні», схвалених Постановою Верховної Ради України від 19.05.2020 № 620-IX (далі Рекомендації), у яких окремо наголошено на незабезпеченні Урядом України регулярного перегляду та затвердження наборів продуктів харчування, мінімальних наборів непродовольчих товарів і послуг, встановлення прожиткового мінімуму без попередньої науково-громадської експертизи таких наборів [12].

Попри те, що Закон України «Про прожитковий мінімум» передбачає визначення один раз на п'ять років наборів продуктів харчування та непродовольчих товарів у натуральних показниках, а також набору послуг у нормах споживання, дотепер оновлення зазначених наборів не здійснювалось. Як зазначено у Рекомендаціях, з 2000 до 2016 р. складу наборів не переглядали, отже, основний державний соціальний стандарт розраховували та встановлювали на базі застарілих наборів. У зв'язку з цим у низці судових справ було визнано порушення з боку Кабінету Міністрів України порядку встановлення розміру прожиткового мінімуму, процедури формування відповідних мінімальних наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів, послуг.

Так, постановою Окружного адміністративного суду міста Києва від 17.09.2015, залише-

ною без змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 11.11.2015 у справі № 826/6362/15 за позовом ОСОБА_1 до Кабінету Міністрів України (треті особи: Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України) про визнання протиправними дій, зобов'язання вчинити дії, визнано протиправними дії Кабінету Міністрів України із встановлення розміру прожиткового мінімуму в Україні на 2015 рік без проведення і врахування результатів науково-громадської експертизи сформованих набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму [13]. Водночас Вищий адміністративний суд України ухвалою від 29.11.2016 частково задовольнив касаційну скаргу Кабінету Міністрів України та направив справу до суду першої інстанції на новий судовий розгляд. Скасовуючи постанову Окружного адміністративного суду міста Києва від 17.09.2015 та ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 11.11.2015, Вищий адміністративний суд України акцентував увагу на тому, що «...встановивши факт відсутності порушення прав та інтересів позивача при встановленні прожиткового мінімуму в Україні на 2015 рік, суди першої та апеляційної інстанцій не повинні були надавати правову оцінку вказаним діям (бездіяльності) Кабінету Міністрів України із встановлення розміру прожиткового мінімуму в Україні на 2015 рік». Дотепер підсумки перегляду справи № 826/6362/15 не представлені у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

У іншій справі, а саме № 826/3639/17 за позовом ОСОБА_4 до Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про визнання нечинним і скасування підзаконного нормативно-правового акта, визнання протиправними дій, Верховний Суд підтримав рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 25.04.2018 та постанову Київського апеляційного адміністративного суду від 10.07.2018 у частині визнання протиправною та нечинною постанови Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 № 780 «Про затвердження наборів продуктів харчування,

наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» (далі постанова КМУ № 780) [14]. Підставою для ухвалення судами рішень було визнано формування відповідних мінімальних наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів, послуг із порушенням приписів частин 2, 3, 4 ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум» та з недотриманням встановленої процедури ухвалення постанови КМУ № 780.

Попри визнання протиправною та нечинною постанови КМУ № 780, розрахунок фактичного розміру прожиткового мінімуму продовжували здійснювати на підставі наборів, затверджених постановою КМУ № 780, на що звернута увага у мотивувальній частині рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 20.11.2019 у справі № 640/14839/19 за позовом ОСОБА_1 до Кабінету Міністрів України про визнання протиправними дій та бездіяльності, зобов'язання вчинити дії [15]. Зокрема, на запит позивача Секретаріат Кабінету Міністрів України, Міністерство фінансів України та Міністерство соціальної політики України надали відповіді, з яких зрозуміло, що розрахунок фактичного розміру прожиткового мінімуму здійснювали / здійснюють на підставі наборів, затверджених постановою КМУ № 780, на основі «Методики визначення прожиткового мінімуму», затвердженої наказом Мінсоцполітики, Мінекономрозвитку, Держстату від 03.02.2017 № 178/147/31. Відповідно, було визнано протиправною бездіяльність Кабінету Міністрів України в частині незабезпечення науково-громадської експертизи сформованих набору продуктів харчування, набору продовольчих продуктів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму на 2019 рік, за наслідком втрати чинності постанови КМУ № 780. У цій частині рішення Окружного адміністративного суду міста Києва було підтримано Шостим апеляційним адміністративним судом (постанова від 11.03.2020). Дотепер триває касаційне провадження, яке було відкрито на підставі ухвали Верховного Суду від 29.04.2020.

Можна дійти висновку, що станом на сьогодні триває практика встановлення прожиткового мінімуму у спосіб, який суперечить установленому Законом України «Про прожитковий мінімум», що свідчить про порушення з боку уповноважених органів влади, насам-

перед Кабінету Міністрів України, ч. 2 ст. 19 Конституції України [16] та, як наслідок, принципу верховенства права, що містить такі вимоги як правова визначеність, легітимні очікування, «якість» закону тощо.

З огляду на активізацію процесів адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу (далі ЄС), зокрема у сфері соціальної політики, навряд чи підходи до встановлення прожиткового мінімуму можуть бути визнані такими, що узгоджуються із останніми правовими реформами на рівні ЄС. Усвідомлення необхідності напрацювання консolidованого бачення пріоритетів у розробці та реалізації системної політики, здатної запобігти поширенню бідності в країнах — членах ЄС Рада ЄС на підставі пропозицій Європейської Комісії від 30.01.2023 ухвалила Рекомендації про достатній мінімальний дохід, що забезпечує активну інклюзію (далі Рекомендації № 2023/С 41/01) [17].

За правовим режимом і виконуваними функціями мінімальний дохід (*minimum income*) є досить близьким до прожиткового мінімуму, який вживається у законодавстві України. В основу розробки достатнього мінімального доходу покладено низку ключових принципів, серед яких привертає увагу принцип «адекватності підтримки доходів». Спираючись на зазначений принцип, країни — члени ЄС мають вживати відповідних заходів, метою яких було б забезпечення гідного життя громадян і посилення соціального захисту.

Зокрема, у пар. 3 Рекомендацій № 2023/С 41/01 передбачено, що держави-члени мають забезпечити та, у разі необхідності, зміцнити надійні системи соціального захисту, які гарантують гідне життя на всіх його етапах, поєднуючи належну підтримку доходів — через виплати з мінімальним доходом та інші супутні грошові виплати — та виплати в натуральній формі, а також надаючи ефективний доступ до допоміжних та основних послуг. Як випливає з пар. 4 Рекомендацій № 2023/С 41/01, для того, щоб забезпечити належну підтримку доходів, державам-членам рекомендовано встановлювати рівень мінімального доходу за допомогою прозорої та надійної методології, визначеної відповідно до національного законодавства та шляхом залучення відповідних зацікавлених сторін. Рекомендовано, щоб така методологія враховувала загальні джерела

доходів, специфічні потреби та несприятливе становище домогосподарств, дохід низькооплачуваного працівника або працівника з мінімальною заробітною платою, рівень життя та купівельну спроможність, рівні цін і пов'язані з ними зміни, інші відповідні елементи.

Заразом рекомендовано, щоб у процесі забезпечення стимулів до (ре)інтеграції та збереження на ринку праці для тих, хто може працювати, підтримка доходів осіб, які не мають достатніх ресурсів, досягла рівня, принаймні еквівалентного одному з трьох вказаних нижче:

а) національний поріг бідності;

б) грошова оцінка необхідних товарів і послуг, включно з достатнім харчуванням, житлом, охороною здоров'я та основними послугами, згідно з національними дефініціями;

в) інші рівні, зіставні із зазначеними в пунктах а) або б), установлені національним законодавством або практикою (пар. 5 Рекомендацій № 2023/С 41/01).

Згідно з пар. 7 Рекомендацій № 2023/С 41/01 державам-членам рекомендовано регулярно переглядати та, за необхідності, коригувати рівень мінімального доходу з метою підтримання адекватності підтримки доходів з огляду на виплати в натуральній формі.

Інтеграція принципу «адекватності підтримки доходів» у національне законодавство могло б знайти вияв у встановленні обов'язковості використання підсумків моніторингу прожиткового мінімуму, здійснюваного на основі статистичних даних про рівень споживчих цін центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, для коригування розміру прожиткового мінімуму. Зокрема, як вказано у ч. 1 ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум», такий орган державної влади (Міністерство соціальної політики України) щомісяця розраховує фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення.

Відтак фактичний розмір прожиткового мінімуму стане основою для коригування нормативно встановленого розміру прожиткового мінімуму. Додатково закріплення обов'язковості кореляції нормативно визначеного з фактичним розміром прожиткового мінімуму сприятиме перегляду значущості процедури моніто-

рингу прожиткового мінімуму — від статистичного до визнання складовою правотворчої діяльності.

Адже одним із етапів розробки проєкту нормативно-правового акта визнано здійснення оцінки впливу проєкту нормативно-правового акта на суспільні відносини з викладенням її результатів у пояснювальній записці. Згідно з ч. 1 ст. 30 Закону України від 24.08.2023 № 3354-І «Про правотворчу діяльність», суб'єкт правотворчої ініціативи здійснює оцінку впливу проєкту нормативно-правового акта на суспільні відносини та викладає у пояснювальній записці способи здійснення правового моніторингу та критерії (показники) його здійснення у разі ухвалення проєкту нормативно-правового акта (п. 5); та критерії (показники), за якими здійснюватиметься правовий моніторинг у разі ухвалення проєкту нормативно-правового акта (п. 6) [18].

Одним із критеріїв правового моніторингу Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік у частині визначення розміру прожиткового мінімуму та подальшого його коригування можна визнати щомісячний розрахунок фактичного розміру прожиткового мінімуму на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення. Водночас проведення правового моніторингу Закону України про Державний бюджет України на відповідний календарний рік для зазначених вище цілей має відбуватись щомісяця з огляду на високий рівень динаміки показників, які закладаються для розрахунку фактичного розміру прожиткового мінімуму, а саме статистичні дані про рівень споживчих цін. За даними Міністерства соціальної політики України, орієнтовний фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах грудня 2021 р. у розрахунку на місяць на одну особу становив 4478 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів — 5128 грн), для дітей віком до 6 років — 4112 грн, для дітей віком від 6 до 18 років — 5105 грн, для працездатних осіб — 4662 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів — 5792 грн), для осіб, які втратили працездатність, — 3786 грн [19]. Заразом як орієнтовний фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах січня 2022 р. у розрахунку на місяць на одну особу становив 4666 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів — 5344 грн), для дітей віком до 6 ро-

ків — 4264 грн, для дітей віком від 6 до 18 років — 5309 грн, для працездатних осіб — 4856 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів — 6032 грн), для осіб, які втратили працездатність, — 3962 грн [20]. Як порівняти з фактичним розміром, нормативно визначений розмір прожиткового мінімуму є значно нижчим. Так, 2021 р. прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць з 1 грудня становив 2393 грн [21]. Попри те що фактичний розмір прожиткового мінімуму у січні 2022 р., як показано вище, підвищився, це не вплинуло на нормативно визначений його розмір, який залишився незмінним з грудня 2021 р.

Слід зазначити, що актуальні відомості щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму на 2023 та 2024 р. на вебсайті Міністерства соціальної політики України відсутні. І це тоді, коли, відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум», розрахунки щомісячного фактичного розміру прожиткового мінімуму на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, мають бути оприлюднені до 20-го числа наступного місяця центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, на його офіційному вебсайті у мережі Інтернет, а також опубліковані в офіційних виданнях загальнодержавної сфери розповсюдження.

Отже, зазначене зумовлює потребу у юридичному закріпленні вказаного вище строку проведення правового моніторингу Закону України про Державний бюджет України на відповідний календарний рік (у частині забезпечення кореляції нормативно визначеного та фактичного розмірів прожиткового мінімуму) у ст. 67 Закону України «Про правотворчу діяльність».

Зважаючи на те що особливості розробки бюджетної декларації та проекту Закону України про Державний бюджет України, які містять положення про прожитковий мінімум та інші державні соціальні стандарти та гарантії, відображено у нормах Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 [22], застосування якого виключено з-під сфери дії Закону України «Про правотворчу діяльність», вважаємо за доцільне передбачити певне застереження, яке дало б змогу використати переваги Закону Ук-

раїни «Про правотворчу діяльність» з досліджуваного питання, у зв'язку з чим пропонуємо викласти у новій редакції п. 4 ч. 2 ст. 1 вказаного Закону, а саме:

«4) застосування Бюджетного кодексу України (крім встановлення, моніторингу та перегляду розмірів прожиткового мінімуму та інших державних соціальних стандартів та гарантій)».

Реалізація обґрунтованих вище пропозицій може створити передумови для практичної реалізації норми ч. 3 ст. 46 Конституції України, згідно з якою пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, *мають забезпечувати рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму*, встановленого законом.

Висновки. За підсумками виконаного дослідження можна запропонувати такі шляхи вирішення виявлених проблем, зокрема:

1. Верховній Раді України:

1.1. Забезпечити контроль за виконанням Кабінетом Міністрів України вимог Закону України «Про прожитковий мінімум» щодо порядку визначення розміру прожиткового мінімуму.

Згідно з п. 13 ч. 1 ст. 85 Конституції України, до повноважень Верховної Ради України, серед іншого, віднесено здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону. Додатково ч. 3 ст. 1 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» містить положення про те, що Кабінет Міністрів України підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України.

1.2. Забезпечити інтеграцію принципу «адекватності підтримки доходів», передбаченого Рекомендаціями № 2023/С 41/01, у національне законодавство. Зокрема, це могло б знайти вияв у встановленні в межах Закону України «Про прожитковий мінімум» обов'язковості використання підсумків моніторингу прожиткового мінімуму, виконаного на основі статистичних даних про рівень споживчих цін центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, для здійснення коригування розміру прожиткового мінімуму.

Як зазначено у ч. 1 ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум», такий орган державної

влади (Міністерство соціальної політики України) розраховує щомісяця фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення.

Так, фактичний розмір прожиткового мінімуму стане основою для коригування нормативно встановленого розміру прожиткового мінімуму. Додатково закріплення обов'язковості кореляції нормативно визначеного із фактичним розміром прожиткового мінімуму сприятиме перегляду значущості процедури моніторингу прожиткового мінімуму — від статистичного до визнання складовою правотворчої діяльності.

1.3. Передбачити, що встановлення, моніторинг і перегляд розмірів прожиткового мінімуму як державного соціального стандарту має відбуватись із урахуванням процедурних особливостей, установлених Законом України «Про правотворчу діяльність».

Зважаючи на те, що особливості розробки бюджетної декларації та проекту Закону України про Державний бюджет України, які містять положення про прожитковий мінімум та інші державні соціальні стандарти та гарантії, відображено у нормах Бюджетного кодексу України, застосування якого виключено з-під сфери дії Закону України «Про правотворчу діяльність», вважаємо за доцільне передбачити певне застереження, яке дало б змогу використати переваги Закону України «Про правотворчу діяльність» у процесі розробки проекту Закону України про Державний бюджет України.

Зазначене допоможе під час оцінки впливу проекту Закону України про Державний бюджет України на відповідний календарний рік установити чіткі критерії (показники), за якими здійснюватиметься його правовий моніторинг.

Одним з критеріїв правового моніторингу Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік у частині визначення розміру прожиткового мінімуму та подальшого його коригування можна визнати щомісячний розрахунок фактичного розміру прожиткового мінімуму на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення. Водночас проведення правового моніторингу Закону України про Державний бюджет України на

відповідний календарний рік для зазначених вище цілей має відбуватися щомісяця з огляду на високий рівень динаміки показників, які закладаються для розрахунку фактичного розміру прожиткового мінімуму, а саме статистичні дані про рівень споживчих цін.

2. Кабінету Міністрів України:

2.1. Забезпечити формування оновлених набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг, необхідних для встановлення прожиткового мінімуму, та здійснити їх науково-громадську експертизу у порядку, визначеному Порядком проведення науково-громадської експертизи набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.1999 № 1767.

2.2 Затвердити оновлені набори продуктів харчування, набори непродовольчих товарів та набори послуг для основних соціальних і демографічних груп населення.

Реалізація зазначених вище заходів забезпечить приведення процедури з визначення розміру прожиткового мінімуму відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум».

3. Міністерству соціальної політики України:

3.1. Забезпечити оприлюднення розрахунків щомісячного фактичного розміру прожиткового мінімуму на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення у строки, встановлені ч. 2 ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум».

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум» розрахунки щомісячного фактичного розміру прожиткового мінімуму на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, оприлюднюються до 20-го числа наступного місяця центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, на його офіційному вебсайті у мережі Інтернет, а також публікуються в офіційних виданнях загальнодержавної сфери розповсюдження.

Відомості щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму на 2023 та 2024 рр. на вебсайті Міністерства соціальної політики України відсутні. Останні доступні відомості, розміщені

на його вебсайті, містять інформацію щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму за січень 2022 р.

Перспективи подальших досліджень. Виконане дослідження може закласти підґрунтя для

поглиблення наукових розробок, присвячених окресленню подальших пріоритетів розвитку законодавства України, що визначає засади формування прожиткового мінімуму як базового державного соціального стандарту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
2. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
3. World Bank. Ukraine — Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 — December 2023 (English). Washington, D.C.: World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a> (дата звернення: 16.05.2024).
4. Commission staff working document Ukraine 2023 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. Brussels, 8.11.2023. SWD (2023) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 16.05.2024).
5. Libanova E. Minimum subsistence level in the social policy of the poor countries of Europe: the case of Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2020. Vol. 182 (3-4). P. 117–125. <https://doi.org/10.21003/ea.V182-12>
6. Москаленко О.В. Прожитковий мінімум — базовий державний соціальний стандарт. *Право та державне управління*. 2013. № 1 (10). С. 48—51.
7. Новосільська Т.В. Прожитковий мінімум як базовий державний соціальний стандарт. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 3 (50). Ч. 2. С. 175—181.
8. Пищуліна О.М. Зміна методики розрахунку прожиткового мінімуму — крок до реформування соціальної політики. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 1 (10). С. 106—114.
9. Сокол М.В. Прожитковий мінімум та його значення у формуванні якісної системи соціальних стандартів. *Форум права*. 2012. № 4. С. 841—846. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12cmvccc.pdf> (дата звернення: 16.05.2024).
10. Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи. НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с.
11. Стратегія людського розвитку, затверджена Указом Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
12. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні», схвалені Постановою Верховної Ради України від 19.05.2020 № 620-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620-IX#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
13. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 17.09.2015 у справі № 826/6362/15 за позовом ОСОБА_1 до Кабінету Міністрів України, треті особи: Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України про визнання протиправними дій, зобов'язати вчинити дії. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/50645357> (дата звернення: 16.05.2024).
14. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.12.2018 у справі № 826/3639/17 за позовом ОСОБА_4 до Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про визнання нечинним і скасування підзаконного нормативно-правового акта, визнання протиправними дій. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78771044> (дата звернення: 16.05.2024).
15. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 20.11.2019 у справі № 640/14839/19 за позовом ОСОБА_1 до Кабінету Міністрів України про визнання протиправними дій та бездіяльності, зобов'язання вчинити дії. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86030458> (дата звернення: 16.05.2024).
16. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
17. Council Recommendation of 30 January 2023 on adequate minimum income ensuring active inclusion 2023/C 41/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023H0203%2801%29&qid=1711891537338> (дата звернення: 16.05.2024).
18. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#n325> (дата звернення: 16.05.2024).

19. Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму за грудень 2021 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21281.html> (дата звернення: 16.05.2024).
20. Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму за січень 2022 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21418.html> (дата звернення: 16.05.2024).
21. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
22. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 16.05.2024).

Надійшла 23.05.2024

REFERENCES

1. Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii: Zakon Ukrainy vid 05.10.2000 No 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> [in Ukrainian].
2. Pro prozhytkovyi minimum: Zakon Ukrainy vid 15.07.1999 No 966-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> [in Ukrainian].
3. World Bank. Ukraine — Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 — December 2023 (English). Washington, D.C.: World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>
4. Commission staff working document Ukraine 2023 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. Brussels, 8.11.2023. SWD (2023) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf
5. Libanova E. Minimum subsistence level in the social policy of the poor countries of Europe: the case of Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2020. Vol. 182 (3-4). P. 117-125. <https://doi.org/10.21003/ea.V182-12>
6. Moskalenko O.V. Prozhytkovyi minimum — bazovyi derzhavnyi sotsialnyi standart. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 2013. No 1 (10). P. 48-51 [in Ukrainian].
7. Novosilska T.V. Prozhytkovyi minimum yak bazovyi derzhavnyi sotsialnyi standart. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*. 2013. Vyp. 3 (50). Ch. 2. P. 175-181 [in Ukrainian].
8. Pyshchulina O.M. Zmina metodyky rozrakhunku prozhytkovoho minimumu — krok do reformuvannia sotsialnoi polityky. *Stratehichni priorityty*. 2009. No 1 (10). P. 106-114 [in Ukrainian].
9. Sokol M.V. Prozhytkovyi minimum ta yoho znachennia u formuvanni yakisnoi systemy sotsialnykh standartiv. *Forum prava*. 2012. No 4. P. 841-846. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12cmvccc.pdf> [in Ukrainian].
10. Ekonomichna efektyvnist vs sotsialna spravedyvist: priorityty rozvytku Ukrainy na etapi podolannia kryzy / NAN Ukrainy, Sektsiia suspilnykh i humanitarnykh nauk. Kyiv, 2019. 350 p. [in Ukrainian].
11. Stratehiia liudskoho rozvytku, zatverdzhena Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 02.06.2021 No 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> [in Ukrainian].
12. Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Problemy formuvannia prozhytkovoho minimumu v Ukraini», skhvaleni Postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 19.05.2020 No 620-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620-IX#Text> [in Ukrainian].
13. Postanova Okruzhnogo administratyvnogo sudu mista Kyieva vid 17.09.2015 u spravi No 826/6362/15 za pozovom OSOBA_1 do Kabinetu Ministriv Ukrainy, tretii osoby: Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy, Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy, Ministerstvo ekonomichnogo rozvytku i torhivli Ukrainy, Ministerstvo finansiv Ukrainy pro vyznannia protypravnymy dii, zoboviazaty vchynyty dii. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/50645357> [in Ukrainian].
14. Postanova Verkhovnogo Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnogo sudu vid 20.12.2018 u spravi No 826/3639/17 za pozovom OSOBA_4 do Kabinetu Ministriv Ukrainy, Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy, Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy, Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torhivli Ukrainy pro vyznannia nechynnym i skasuvannia pidzakonnogo normatyvno-pravovoho akta, vyznannia protypravnymy dii. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78771044> [in Ukrainian].
15. Rishennia Okruzhnogo administratyvnogo sudu mista Kyieva vid 20.11.2019 u spravi No 640/14839/19 za pozovom OSOBA_1 do Kabinetu Ministriv Ukrainy pro vyznannia protypravnymy dii ta bezdiialnosti, zoboviazannia vchynyty dii. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86030458> [in Ukrainian].
16. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 No 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
17. Council Recommendation of 30 January 2023 on adequate minimum income ensuring active inclusion 2023/C 41/01. Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023H0203%2801%29&qid=1711891537338>

18. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 24.08.2023 No 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#n325> [in Ukrainian].
19. Informatsiia shchodo faktychnoho rozmiru prozhytkovoho minimumu za hruden 2021 roku. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21281.html> [in Ukrainian].
20. Informatsiia shchodo faktychnoho rozmiru prozhytkovoho minimumu za sichen 2022 roku. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21418.html> [in Ukrainian].
21. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2021 rik: Zakon Ukrainy vid 15.12.2020 No 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> [in Ukrainian].
22. Biudzhethnyi kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 No 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].

Received 23.05.2024

Volodymyr USTYMENKO

State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1094-422X

Ruslan DZHABRAILOV

State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4422-2102

Tetiana HUDIMA

State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1509-5180

DETERMINING THE LIVING WAGE IN THE CONTEXT OF SOCIAL RIGHTS GUARANTEES: PROBLEMS AND SOLUTIONS

It is noted that the full realization of social rights and state social guarantees of citizens depends on the economically justified calculation of the living wage. At the same time, based on existing judicial practice, parliamentary hearing recommendations, and analysis of current Ukrainian legislation, it has been established that the state not only fails to fully ensure but also takes all possible quasi-legal measures aimed at nullifying the functions of the living wage. It is emphasized that in a number of court cases, violations by the Cabinet of Ministers of Ukraine were recognized regarding the procedure for determining the size of the living wage, and the formation of the corresponding minimum sets of food products, non-food items, and services. In this regard, it is concluded that the practice of setting the living wage in a manner contrary to the Law of Ukraine “On Living Wage” continues. This indicates violations by the authorized state bodies, primarily the Cabinet of Ministers of Ukraine, of part 2 of Article 19 of the Constitution of Ukraine, and, consequently, the principle of the rule of law, which includes requirements such as legal certainty, legitimate expectations, and the “quality” of the law. Given the intensification of the processes of adapting national legislation to EU law, including in the field of social policy, the proposal to integrate the principle of “adequacy of income support” provided by Recommendations No. 2023/C 41/01 into national legislation is substantiated. Additionally, it is recognized as necessary to ensure that the Verkhovna Rada of Ukraine exercises control over the implementation by the Cabinet of Ministers of Ukraine of the requirements of the Law of Ukraine “On Living Wage” regarding the procedure for determining the size of the living wage, which is consistent with point 13 of part 1 of Article 85 of the Constitution of Ukraine. It is substantiated that the establishment, monitoring, and revision of living wage amounts per person, as well as separately for those belonging to the main social and demographic groups of the population, should take place considering the procedural peculiarities established by the Law of Ukraine “On Legislative Activity”.

Keywords: state social standard, living wage, normatively determined and actual sizes of the living wage, social rights of citizens, EU law.